

Petr Čupa

Biosférická rezervace Dolní Morava

Celosvětová síť biosférických rezervací je pestrá mozaika jedinečných území, která jsou součástí světového přírodního a kulturního dědictví. Svou podstatou nepůsobí jako rezervace, ale spíše jako „biosférická rezerva“, jak zní v tomto případě vhodnější překlad anglického výrazu biosphere reserve. Ve světě je v současnosti více než 480 biosférických rezervací ve 100 zemích. Na území České republiky je šest biosférických rezervací – Šumava, Krkonoše, Křivoklátsko, Třeboňsko, Bílé Karpaty a Dolní Morava.

Mapa Biosférické rezervace Dolní Morava.

Program Člověk a biosféra

V roce 1970 byl na generální konferenci Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) vyhlášen celosvětový program ekologické spolupráce s názvem Člověk a biosféra (Man and Biosphere – MAB). Jeho cílem bylo a je podpořit rozumné a trvale udržitelné využívání přírodních zdrojů a zlepšení vztahů mezi člověkem a přírodou. Program MAB řídí Mezinárodní koordinační rada (International Coordination Council), ve které je zastoupeno 34 členských států, volených každé dva roky na Generální konferenci UNESCO. Vlastní organizaci programu zajišťuje sekretariát MAB pracující při Divizi ekologických věd UNESCO v Paříži.

Koncept biosférických rezervací byl vytvořen v roce 1974 a poté zásadně přepracován v roce 1995, kdy byly stanoveny Rámcové stanovy světové sítě biosférických rezervací, podle nichž jsou biosférické rezervace oblasti s terestrickými, pobřežními nebo mořskými nebo kombinovanými ekosystémy, které jsou mezinárodně uznány v Programu UNESCO Člověk a biosféra (MAB), a dále do něho byla zahrnuta tzv. Sevillská strategie pro biosférické rezervace, určující náplň činnosti. Podle ní mají biosférické rezervace sloužit k řešení

Biosférické rezervace se snaží o rovnováhu mezi ochranou biodiverzity a udržitelným využitím přírodních zdrojů – pohled na vinice nad Pavlovem. (foto Jitka Čupová)

otázky, jak sladit ochranu biodiverzity a přírodních zdrojů s jejich udržitelným rozvojem. Doporučeným účinným modelem je komplexní spolupráce vědců přírodovědných i společenských oborů, ochranářských i rozvojových skupin, zástupců státní správy a samosprávy a v neposlední řadě také místního obyvatelstva.

Biosférické rezervace jsou navrhovány národními vládami a vyhlášovány Mezinárodní koordinační radou MAB. Každá biosférická rezervace musí před svým přijetím do mezinárodní sítě splňovat minimální soubor kritérií a dodržovat určitý minimální soubor podmínek. Všechny biosférické rezervace také musí splňovat tři základní vzájemně se doplňující funkce, jimiž jsou:

1. ochrana – ochrana přírodního a kulturního dědictví,
2. rozvoj – podpora trvale udržitelného ekonomického a demografického rozvoje,
3. logistika – podpora modelových projektů, environmentální výchovy a vzdělávání, výzkumu a monitorovacích činností souvisejících s ochranou přírody a udržitelným rozvojem v místním, národním i globálním měřítku.

Území každé BR je rozčleněno do tří oblastí:

Jádrová zóna – je územím určeným k ochraně biologické diverzity, monitorování minimálně poškozených ekosystémů, provádění nedestruktivního výzkumu a pro ostatní využívání s nízkým dopadem na krajinu (jako ekoturistika a vzdělávání). Jádrových zón může být v rámci biosférické rezervace i více a většinou jsou chráněny národní legislativou jako zvláště chráněná území (národní park, chráněná krajinná oblast, národní přírodní rezervace apod.)

Nárazníková zóna – je oblast obklopující nebo spojující jádrové zóny, které chrání před negativními vlivy. Je využívána pro činnosti související s ochranou přírody a ekologickými postupy, včetně environmentálního výzkumu a výchovy, rekreace, ekoturistiky atd. I nárazníková zóna může být, stejně jako jádrová zóna, chráněna národní legislativou.

Biosférická rezervace je domovem mnoha chráněných rostlin a živočichů – na snímku roháč obecný (*Lucanus cervus*). (foto Petr Čupa)

Zbytek území biosférické rezervace tvoří **přechodová zóna** – nebo tzv. oblast spolupráce, v níž probíhá běžná hospodářská činnost nebo jiné činnosti, a to se zvláštním důrazem na podporu šetrného hospodaření. V této zóně by všechny dotčené subjekty (orgány státní správy, orgány zájmové a územní samosprávy, zájmová sdružení, výchovné a vědecké instituce, podnikatelské subjekty, veřejnost a další) měly společně pracovat na řízení a trvale udržitelném rozvoji zdrojů této oblasti. Přestože původní představa uspořádání tří zón měla formu série soustředěných kruhů, byly zóny v praxi uspořádány různými způsoby tak, aby odpovídaly místním potřebám a podmínkám.

Pro vyhlášení biosférické rezervace přijaly některé státy specifickou legislativu. V České republice však institut biosférické rezervace žádnou oporu v zákoně nemá. Tento stav však může působit i pozitivně, neboť nutí biosférické rezervace využívat pružnosti a kreativity, které jsou současně jednou z nejsilnějších stránek jejich koncepce a umožňují jejich fungování v rozdílných podmínkách. Na území biosférické rezervace se také ve většině případů nacházejí lokality národního systému chráněných území (národní parky nebo přírodní rezervace apod.) a jiných mezinárodních sítí (Seznam světového dědictví, Ramsarská úmluva, Natura 2000 atd.).

Nejmladší biosférická rezervace v České republice

V červenci roku 2003 bylo výborem Mezinárodní koordinační rady programu UNESCO MAB schváleno rozšíření biosférické rezervace Pálava, vyhlášené v roce 1986. Jelikož převládající přírodní charakter nově vymezeného území byl od původního naprosto odlišný, byl akceptován i vhodnější název – Biosférická rezervace Dolní Morava.

O pestrosti a hodnotě této oblasti svědčí skutečnost, že na ploše jen o něco málo větší než 300 km² najdeme vedle sebe přírodně a kulturně velmi bohatá území. Vápencové bradlo Pavlovských vrchů s krasovými jevy, stepní trávníky, lesostepi nebo teplomilné doubravy

s druhově bohatým bylinným podrostem, kulturní komponovanou krajinu Lednicko-valtického areálu, která na rybnících, v parcích a alejích hostí mnohé vzácné druhy rostlin a živočichů a která byla v roce 1996 zapsána na Seznam světového dědictví UNESCO, nebo rozsáhlé komplexy unikátního lužního lesa na dolních tocích řek Kyjovky, Dyje a Moravy, které společně se zaplavovanými lužními loukami také přibýly do nově vymezeného území.

V oblasti Biosférické rezervace Dolní Morava se nachází celá řada území národního a mezinárodního významu. Mezi ně patří například CHKO Pálava, přírodní parky Niva Dyje a Mikulčický luh, území registrované Ramsarskou úmluvou o mokřadech nebo také dvacet lokalit navržených do celoevropské soustavy chráněných území Natura 2000.

Nové pojetí správy rezervace

Správu nad nově vzniklou rezervací převzala obecně prospěšná společnost Biosférická rezervace Dolní Morava, o. p. s. (OPS), založená v srpnu 2004. V České republice je to poprvé, kdy biosférickou rezervaci zastupuje nevládní organizace. Tento model správy je ojedinělý, protože až doposud bylo řízení českých biosférických rezervací vždy spojeno s výkonem správy některého z orgánů Ministerstva životního prostředí, buď chráněné krajinné oblasti, nebo národního parku.

Pro myšlenku biosférické rezervace jako obecně prospěšné společnosti se podařilo získat subjekty z celého spektra veřejného života, od podnikatelských subjektů přes státní správu až po ekologické organizace. Zakladateli této společnosti jsou Lesy České republiky, s. p., Moravské naftové doly, a. s., Okresní hospodářská komora Břeclav, Ministerstvo životního prostředí a Český svaz ochránců přírody (ČSOP). OPS zahájila svou pravidelnou činnost v říjnu 2004 a již během prvních měsíců fungování se začala věnovat poskytování obecně prospěšných služeb i prvním projektům, které přispívají k rozvoji regionu.

Organizační strukturu biosférické rezervace Dolní Morava, o. p. s., tvoří správní, dozorčí a vědecká rada. Řízením společnosti je pověřen ředitel. Správní rada je devítičlenným statutárním orgánem společnosti, v němž jsou reprezentováni jak zakladatelé, tak zástupci Agrární komory, Dobrovolný svazek obcí Region Podluží, Sdružení obcí Region LVA a Dobrovolný svazek obcí Mikulovsko. Dozorčí rada je šestičlenná. Po jednom zástupci do ní nominovali zakladatelé a jednoho stanovily obce z území biosférické rezervace. Vědecká rada je dvanáctičlenný poradní orgán společnosti, kam po jednom zástupci nominovali zakladatelé a zbývající členy delegoval Český národní komitét MAB při Akademii věd ČR, Okresní agrární komora Břeclav, Sdružení obcí Region LVA, Dobrovolný svazek obcí Mikulovsko, Dobrovolný svazek obcí Region Podluží, Správa ochrany přírody, Správa CHKO Pálava a Národní památkový ústav Brno.

Pro rozběhnutí činnosti OPS byly důležité prostředky, které vložili zakladatelé. Díky nim, sponzorským darům, grantům a vlastní doplňkové činnosti může OPS poskytovat pestrou škálu obecně prospěšných služeb, jimiž sleduje hlavní cíle biosférické rezervace, jako jsou rozvoj a podpora trvale udržitelného ekonomického a demografického rozvoje, podpora modelových projektů, environmentální výchova a vzdělávání, monitoring a vědecké výzkumy související s udržitelným rozvojem a ochranou přírody a také výměna informací v regionálním, národním i globálním měřítku.

Projekty pro biosférickou rezervaci

Od svého založení na podzim roku 2004 OPS již úspěšně dokončila několik menších projektů a byly zahájeny práce na prvních velkých projektech, které jsou zaměřeny zejména na oblast zlepšení životního prostředí, osvětu a vzdělávání veřejnosti. Za přispění Grantového sponzoringu Moravských naftových dolů, nazvaného Energie z přírody, byl realizován projekt, jehož cílem bylo vytýčení hranic biosférické rezervace v terénu a rozmístění informačních panelů v obcích zasahujících svým katastrem na její území. Panely v základních bodech poučí veřejnost o Biosférické rezervaci Dolní Morava a jejím kulturním a přírodním bohatství.

Řídicí orgán: Ministerstvo životního prostředí

Zprostředkující subjekt: Státní fond životního prostředí ČR

Příjemce podpory - investitor: Biologická rezervace Dolní Morava, s.p.a.

FINANCOVÁNÍ PROJEKTU:

Celkové náklady:	1 480 480 EUR	41 942 000 Kč	100%
Dotace EU a OP:	1 110 342 EUR	31 456 000 Kč	75%
Dotace SFŽP ČR:	148 076 EUR	4 195 000 Kč	10%

Likvidace ekologických zátěží po těžbě ropy a zemního plynu v Biosférické rezervaci Dolní Morava. (foto Petr Čupa)

Dalším osvětovým projektem bylo vydání informační mapy Biosférická rezervace Dolní Morava. Mapa podává základní informace o jednotlivých typech plošné ochrany a výčet území regionálního, národního a mezinárodního významu v oblasti biosférické rezervace. Tento projekt, jehož nositelem byla ZO ČSOP Břeclav, byl realizován díky prostředkům z rozpočtu Jihomoravského kraje.

Probíhající akcí, kterou financuje Grantová služba LČR, je komplexní monitoring lokality Allahovy rybníky v Valtic, kde byla před pěti lety provedena revitalizace. Cílem tohoto projektu je provést inventarizaci a vyhodnotit komplexní monitoring včetně vlivu revitalizace na populace rostlinných a živočišných druhů.

OPS se stala nositelem projektu s názvem Rozvoj šetrné turistiky v oblasti Soutoku. Toto území, které bylo do roku 1989 v důsledku blízkosti státních hranic s Rakouskem v přísném režimu pohraničního pásma, díky jemuž si zachovalo jedinečný přírodní ráz, je po pádu železné opony volně přístupné pro návštěvníky, jejichž počet každoročně narůstá. Hrozí jeho poškození vlivem živelné turistiky a rozvojem k přírodě nešetrných hospodářských činností. Proto vznikla potřeba diskutovat a definovat možnosti a limity dalšího rozvoje - zejména z pohledu rozvoje cestovního ruchu. Hlavním cílem projektu je tedy přejít případnému znehodnocení této oblasti a vytvořit pravidla a rámce pro další rozvoj

turistiky a navazujících činností v zájmovém území. Projekt je spolufinancován ze zdrojů Evropské unie v rámci iniciativy Interreg III A Česko-Rakousko.

OPS se také účastní realizace projektu Mikulovsko – krajina našich předků, jehož nositelem se stalo město Mikulov. Cílem projektu je obnova význačných prvků této historické komponované krajiny, tvořené soustavou rybníků, potoků a s nimi spojených staveb. Obnovená historická krajina by tak navázala na Lednicko-valtický areál a Falkensteinsko na rakouské straně, čímž by se zvýšila atraktivnost celého regionu. Projekt je součástí celkové připravované, a částečně již realizované, obnovy historické krajiny, kam spadá i obnova architektonických prvků komponované krajiny (letohrádky, mlýny, obory, lesní porosty, parky, lesoparky, vinice, sady, aleje). Projekt je spolufinancován ze zdrojů Evropské unie v rámci iniciativy Interreg III A Česko-Rakousko.

Nejvýznamnějším projektem, který na území biosférické rezervace probíhá, je Likvidace ekologických zátěží po těžbě ropy a zemního plynu v Biosférické rezervaci Dolní Morava. Jeho cílem je řádná likvidace patnácti starých sond a relikvů po průzkumu a těžbě ropy a zemního plynu v oblasti Týnce, Kostic a Lanžhota, včetně sanace a rekultivace dotčených pozemků. O finanční podporu na realizaci tohoto projektu požádala OPS Státní fond životního prostředí České republiky, prostřednictvím kterého lze čerpat dotace ze Strukturálních fondů Evropské unie. Žádost byla kladně vyřízena a v závěru roku 2005 byly odstraněny první zátěže.

Stavět je nutné na krajinných profesích

Biosférická rezervace je nesmírně důležitý a vážený mezinárodní institut, který – zvláště pak v rozvojovém světě – často nahrazuje chybějící národní legislativu na ochranu přírody a doslova zachraňuje poslední zbytky původních přírodních ekosystémů a kulturních lokalit pro celé lidstvo.

V našich podmínkách nemá biosférická rezervace ze zákona žádnou příkazovací či „zakazovací“ moc a tomu odpovídá i způsob řešení problémů. Hlavní role biosférické rezervace tak spočívá v umění komunikace s často protichůdně zaměřenými subjekty, ve výchově veřejnosti a v pozitivní motivaci k řešení problémů krajiny na základě nejnovějších vědeckých poznatků.

Biosférická rezervace Dolní Morava, o. p. s., chce konkrétními příklady ukázat, že management území biosférických rezervací v podmínkách kulturní krajiny střední Evropy musí být založen především na respektu ke krajinným profesím (zemědělci, lesníci, rybáři aj.), na úctě k dědictví našich předků, hrdosti místních obyvatel na svůj region a ve schopnosti přijmout společnou odpovědnost za stav životního prostředí.

Literatura:

- Jeník, J. a kol., 1996: Biosférické rezervace České republiky. Praha.
UNESCO, 1995: The Seville Strategy for Biosphere Reserves. Seville.
UNESCO, 1995: Statutory Framework of the World Network of Biosphere Reserves. Seville.
Newiadomski, Z. 2004: Transboundary cooperation in the Eastern Carpathians, The Foundation for the Eastern Carpathians Biodiversity Conservation. Switzerland.